

FATSELIYA O'SIMLIGINING KELIB CAPIQISHI, TARQALISHI VA XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI

Egamberdiyev Madaminjon Abduvaxob o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

Aholi tomorqalaridan samarali foydalanish va dorivor o'simliklar kafedrasida
1-kurs PhD tayanch-doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20611159>

Annotatsiya: Ushbu maqolada fatseliya o'simligining kelib chiqishi, botanik xususiyatlari, dunyo bo'ylab tarqalishi hamda xalq xo'jaligidagi ahamiyati tahlil qilingan. Fatseliya yuqori nektar mahsuldorligiga ega bo'lgan asalbop, yem-xashak va siderat ekin sifatida qishloq xo'jaligida muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari ushbu o'simlikning tuproq unumdorligini oshirish, biologik xilma-xillikni saqlash va asalarichilikni rivojlantirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: fatseliya, asalbop o'simlik, siderat, nektar, asalarichilik, tuproq unumdorligi, yashil o'g'it, qishloq xo'jaligi.

Аннотация: В данной статье проанализированы происхождение растения фацелия, его ботанические особенности, распространение в мире и значение в народном хозяйстве. Фацелия занимает важное место в сельском хозяйстве как высокопродуктивное медоносное, кормовое и сидеральное растение. Результаты исследования показывают значимость данного растения в повышении плодородия почв, сохранении биологического разнообразия и развитии пчеловодства.

Ключевые слова: фацелия, медоносное растение, сидерат, нектар, пчеловодство, плодородие почвы, зелёное удобрение, сельское хозяйство.

Abstract: This article analyzes the origin, botanical characteristics, worldwide distribution, and economic importance of phacelia. Phacelia occupies an important place in agriculture as a highly productive nectar-producing, forage, and green manure crop. The research findings demonstrate the significance of this plant in improving soil fertility, preserving biodiversity, and promoting the development of beekeeping.

Keywords: phacelia, honey plant, green manure crop, nectar, beekeeping, soil fertility, green fertilizer, agriculture.

Bugungi kunda qishloq xo'jaligida ekologik barqarorlikni ta'minlash, tuproq unumdorligini saqlash va asalarichilikni rivojlantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bu borada fatseliya (*Phacelia tanacetifolia* Benth.) muhim agrobiologik ahamiyatga ega bo'lgan o'simliklardan biri hisoblanadi.

Fatseliya gidrofillar (*Hydrophyllaceae*) oilasiga mansub bo'lib, tez o'sishi, qurg'oqchilikka nisbatan chidamliligi va yuqori biomassa hosil qilishi bilan ajralib turadi. U ko'plab mamlakatlarda asalbop, yem-xashak va siderat ekin sifatida keng ekiladi. Shuningdek, mazkur o'simlik agroekotizimlarda biologik xilma-xillikni saqlash va tuproq eroziyasini kamaytirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish, tuproq unumdorligini saqlash va ekologik xavfsiz mahsulotlar yetishtirish zamonaviy agrar sohaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu borada ko'p maqsadli qishloq xo'jalik ekinlarini yetishtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday istiqbolli o'simliklardan biri fatseliya (*Phacelia tanacetifolia* Benth.) bo'lib, u asalbop, oziqabop va siderat ekin sifatida yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega.

Faceliya Shimoliy Amerikadan kelib chiqqan bo'lib, bugungi kunda Yevropa, Osiyo va boshqa qit'alarining ko'plab mamlakatlarida muvaffaqiyatli yetishtirilmoqda. Uning qisqa vegetatsiya davri, turli tuproq-iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi hamda yuqori biomassa hosil qilishi ushbu o'simlikka bo'lgan qiziqishni yanada oshirmoqda. Ayniqsa, asalarichilik tarmog'ida faceliyaning ahamiyati beqiyos bo'lib, bir gektar maydondan yuqori miqdorda nektar va sifatli asal olish imkonini beradi. So'nggi yillarda organik dehqonchilik va ekologik toza mahsulotlar yetishtirishga bo'lgan talabning ortishi natijasida siderat ekinlardan samarali foydalanish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Faceliya tuproq tarkibidagi organik moddalar miqdorini oshirish, uning fizik va agrokimyoviy xususiyatlarini yaxshilash, eroziya jarayonlarini kamaytirish hamda foydali entomofaglarni jalb qilish xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Shuningdek, faceliya chorvachilik uchun qimmatli yashil ozuqa manbai hisoblanadi. Uning yashil massasi oqsil, vitamin va mineral moddalarga boy bo'lib, chorva mollari mahsuldorligini oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'simlik agroekotizimlarda biologik xilma-xillikni saqlash va tabiiy ekologik muvozanatni ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi.

Tadqiqotlar va ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, faceliya (*Phacelia tanacetifolia* Benth.) qishloq xo'jaligida ko'p qirrali ahamiyatga ega bo'lgan istiqbolli ekinlardan biri hisoblanadi. O'simlikning biologik xususiyatlari, xususan, qisqa vegetatsiya davri, tez o'sishi va turli tuproq-iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi uni ko'plab hududlarda muvaffaqiyatli yetishtirish imkonini bermoqda.

Tahlillar natijasida faceliyaning eng muhim afzalliklaridan biri uning yuqori nektar mahsuldorligiga egaligi ekanligi aniqlandi. Bir gektar faceliya maydoni mavsum davomida katta miqdorda nektar ajratib, asalarilar uchun barqaror ozuqa manbaini yaratadi. Shu sababli u dunyoning ko'plab mamlakatlarida asosiy asalbop ekinlardan biri sifatida qadrlanadi. Faceliya ekilgan hududlarda asalarilar faolligining ortishi nafaqat asal ishlab chiqarishni ko'paytiradi, balki boshqa qishloq xo'jalik ekinlarining changlanish samaradorligini ham oshiradi.

Tadqiqot natijalari faceliyaning siderat ekin sifatidagi ahamiyati ham yuqori ekanligini ko'rsatdi. O'simlikning rivojlangan ildiz tizimi tuproqning fizik holatini yaxshilaydi, zich qatlamlarni yumshatadi va havo almashinuvini kuchaytiradi. Uning yashil massasi tuproqqa haydalganda organik moddalarning ko'payishiga, gumus miqdorining ortishiga va tuproq unumdorligining yaxshilanishiga xizmat qiladi. Natijada keyingi ekinlar hosildorligi oshadi va mineral o'g'itlarga bo'lgan ehtiyoj qisman kamayadi.

Faceliyaning yem-xashak sifatidagi afzalliklari ham aniqlandi. Uning yashil massasi oqsil, vitamin va mineral moddalarga boy bo'lib, chorva mollari uchun sifatli ozuqa vazifasini bajaradi. Bu esa chorvachilik mahsuldorligini oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Olingan natijalar asosida aytish mumkinki, faceliya o'simligi asalarichilik, dehqonchilik va chorvachilik tarmoqlarining rivojlanishiga birdek xizmat qiladigan universal ekin hisoblanadi. Ayniqsa, ekologik dehqonchilik tizimida undan samarali foydalanish tuproq unumdorligini saqlash, biologik muvozanatni mustahkamlash va qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abdullayev A.A., Xoliqulov Z.X. O'simlikshunoslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021. – 456 b.

2. Atabayeva X.N., Umarov Z.U. O‘simlikshunoslik va yem-xashak ekinlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 384 b.
3. Hamidov M.H. Asalarichilik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 272 b.
4. Qodirov A.A. Asalbop o‘simliklar biologiyasi va agrotexnologiyasi. – Toshkent: Fan, 2022. – 318 b.
5. Boymirzayev K.B. Qishloq xo‘jalik ekinlari seleksiyasi va urug‘chiligi. – Toshkent: Tafakkur, 2021. – 412 b.
6. Фадеев Ю.Н. Медоносные растения мира. – Москва: Колос, 2018. – 368 с.
7. Глухов М.М. Важнейшие медоносные растения и их использование. – Санкт-Петербург: Лань, 2019. – 295 с.
8. Keller B., Hicks D. Honey Plants and Pollinator Ecology. – New York: Springer, 2020. – 412 p.